

Ánxeles Penas

ÁNXELES PENAS naceu en Teixeira (A Coruña). É licenciada en Filosofía e Letras pola Universidade de Santiago e en Belas Artes pola Facultade de San Fernando en Madrid, ademais fixo estudos de música no conservatorio da Coruña e de Maxisterio. No ámbito plástico ten a dobre faceta de escultora e pintora e leva feitas máis de cincuenta exposicións. Ten no seu haber nove premios literarios, entre eles o Premio Abrente de Teatro de Ribadavia (1974), o primeiro Premio Nacional "Jorge Manrique" (1979), o primeiro premio das Festas Minervais da Universidade de Santiago (1970), o primeiro premio Festa da Cantiga da Coruña (1971) e o primeiro premio Cidade da Coruña (1981). É membro de AULIGA (Universidade Libre Iberoamericana en Galicia) e pertence ao Consello asesor da revista *Serta*, da UNED. Colabora asiduamente con revistas literarias como *Zurgai*, *Serta*, *Festa da palabra silenciada*, *Clave Orión*, *Historia y vida* e outras. Na revista de Internet, *EON MAGAZINE* ten unha colaboración fixa, co tema "Arte y sacralidad" e é crítica de arte de *El Ideal Gallego* da Coruña. Ademais tivo durante varios anos unha sección fixa en *La Voz de Galicia*, sobre temas de cultura da nosa terra, co título de "Faíscas". Ten feito numerosos ensaios acerca de arte e literatura de Galicia, sobre Cunqueiro, Celso Emilio, Rosalía de Castro, Xohana Torres, Labra, Grandío e Laxeiro, entre outros. A súa obra publicada inclúe os títulos *Con los pies en la frontera* (1976), *Ya soy para tu muerte* (1980), *Galicia, fondo val* (1982), *O santuario intocable* (1992), *Fondo en malva*, no colectivo dedicado a Miguel González Garcés, feito pola Deputación coruñesa. Presentou comunicacións para varios congresos literarios: "Humorismo e humanismo na obra de Castelao", para o congreso realizado na Universidade de Santiago de Compostela pola Fundación Castelao; "A poesía feminina en Galicia" para a Fundación Santa Teresa de Ávila; "O poder da imaxe visual na plástica e na literatura de Galicia" e "Un século de literatura en lingua galega" para dous congresos organizados pola Asociación de Escritores en Lingua Galega; "A poesía de Antón Avilés de Taramancos" e "A poesía de Eusebio Lorenzo Baleirón", para o primeiro Congreso Internacional de Traducción de Rianxo, organizado por AULIGA. Tamén para AULIGA traduciu *Os cantos caucanos*, de Avilés de Taramancos e unha *Antología poética*, de Eusebio Lorenzo Baleirón, recentemente publicados por Espiral Maior. A súa obra poética está presente tamén en varias antoloxías e revistas literarias: *Palabra de muller*, *Poetisas galegas do século XX*, *Nordés*, *Grial*, *Atenea*, *Revolatura*, etc. Entre os seus próximos libros están *A vara do zahorí*, *Os anales do vento* e *Amor deshabitado*.

217

Autopoética

Tratar de definir a poesía é como querer medir a inmensidade do mar. A poesía, como o amor, non se deixa atrapar, acode traspasándonos con lóstregos

de comprensión, fai falar ao silencio por un intre, abre leiras de sentido e logo vaíse polas ondas ocultas, polas augas arcanas e secretas de cada verso iluminador. Pola súa mesma natureza, o fenómeno poético móvese nuns terreos riquísimos e ambiguos, de irracionalidade, de misterio e de extrañeza diante da grandeza do universo e do enigma de existir; ten tamén moito de grito orixinal, de berro para escorrentar a dor, a anguria polo paso do tempo e a inevitábel cita coa morte.

É, pois, en principio, unha resposta emocional, unha descarga da sensibilidade diante do incomprensíbel que nos abraia, nos aguilloa ou nos galvaniza.

O poeta é ese alguén que se atopa sobre o fío dunha navalla na beira dun precipicio; ou, noutras verbas, alguén que vive a vida co espírito aberto a todos os ventos e entón estes entran a cachón deixando innumerábeis mensaxes que intenta descifrar. Desa capacidade de vibración depende tamén a calidade da súa poesía, porque se pode ser un bo escritor e dominar as regras da versificación, pero sen o sopro do Verbo, sen a Voz, os poemas nacen mortos.

218 Porque a verdadeira poesía é iluminación, é unha *forma auroral de coñecemento*, pura intuición limpa de intelectualismo, sentimento lírico no que latea o espírito da música. E, do mesmo xeito que a música nos conmove sen palabras, a poesía debe lograr que a palabra se achegue o máis posíbel aos arredores do inefábel onde se escoita esa "*soidade sonora*", esa "*música calada*", da que falaba San Juan de la Cruz. Este é o gran paradoxo da palabra poética, pero tamén a súa grandeza, porque significa, deixando abertos, detrás do que di, innúmeros sentidos, resonancias que ecoan no silencio con imaxes perturbadoras; digamos que, con frecuencia, os versos son só os chanzos para penetrar nos pazos do invisíbel e que debaixo de cada relampo de luz cognitiva que acaso nos cega hai un venero xenetrix, unha semente que está para alén do expresado.

E esa fonte, ese venero é a matriz, a vea amorosa e feminina da poesía; esa é a *ánima*, a Nai Escura na que se xestan todas as formas, a sombra que vela para revelar, o útero no que todo se "sabe" sen dicirse e que, de cando en vez, abrolla pola mesma atracción do aire que o reclama: o *animus*, o sopro fecundador.

Medran así os versos como medran as plantas, cara arriba, inevitabelmente cautivados polo amor que "move o sol e as outras estrelas". E, mentres o sol

quenta as follas desa fráxil plantiña e fai a súa función vivificadora, a raíz permanece enterrada na terra, na matriz da que se alimenta, sen poder “ver” o que se está operando nela.

Alquimia do espírito, pois, que ten unha dobre dirección, *participación mística* na que o corpo-psique se converte en campo para que opere a Palabra e en espacio adoitado para acoller, tanto as pulsións anímicas do fondo canto a grandeza do Cosmos. Nesa inmensidade escoita ecos, cantos, chamadas que veñen do infinito, do océano ilimitado do Ser, música das esferas que nos fai recobrar “*a memoria perdida*” –como diría Fray Luis. É como un despertar, como un abrir os ollos aos arcanos do universo; e logo vén a percura de claves, a indagación para poder captar –aínda que só sexa a través do paradoxo– o sentido oculto. Entón abrolla a palabra pola súa propia necesidade de fluír, de axeitarse aos cursos da alma, escoa graciosamente coma o Viño do cantar místico no Grial namorado do corazón.

Acoden as cantigas, os himnos, as elexías, as odas... e eu déixoos que canten e reverberen nos espacios musicais que só a eles se reservan. Son poemas que falan de luz, que piden a luz; pero tamén dan conta do seu contrapunto inevitábel: da *sombra* e na sombra lostregan como chispas emocionadas, como respiracións do Gran Espírito Universal que sopra onde quere. Estalan sobrecolidos diante do formidábel enigma que nos arrodea, como epifánicos reflexos.

Os versos son para o poeta o fío de Ariadna co que calettra esa materia escura, ese pazo do Minotauro que garda, teimosamente, as chaves do que un verdadeiramente é. Por iso non hai poeta auténtico que non estea destinado a abandonar o Edén e a petar nas portas do inferno, como Orfeo, para rescatar a Eurídice e poder así, xa completo, voltar á terra da promesa, ao Pardés da sabedoría. Tamén pode ocorrer que perda a Eurídice definitivamente e, entón, xa sabemos que os laios de Orfeo facían chorar as pedras. Algúns dos máis fermosos poemas do mundo son os que naceron desa esgazadura, desa terríbel experiencia da perda irrecuperábel que non é allea á miña poesía.

A imaxe do perfecto amor persegue o poeta como verificación mítica do arquetipo: Amigo-Amiga, Amado-Amada, Laura-Petrarca, Dante-Beatrice, Garcilaso-Elisa (léase Dona Isabel de Freyre), Cervantes-Dulcinea...; ou Esposo-Esposa, nos místicos como San Juan de la Cruz; e pode chegar a identificarse coa totalidade do mundo visíbel e invisíbel, así en San Juan o

Así, recoñezo este espacio mandálico
e sitúo no centro o eixo do meu corazón,
el tamén torre solar ergueita sobre a testa de Xerión:
as tebras.

II

Distancias imposibles,
noites:
sempre as mesmas estrelas noutro lado do ceo,
eu,
antena baixo o silencio pendurado,
lanzando un morse,
clavada contra os puntos cardinais,
atada a esta terra,
a este orballo que me humedece o ser,
a este relembro de fogares con fume de toxo
e ringleira de avós -
coma sombras quentando os tentos,
xogando a vida á brisca,
chinescos grimoiros pasando polo fondo do cadro,
ou cecais augas vivas que aínda me alimentan
Pois sigo eiquí,
medio e medio do ceo,
pedíndo espacio,
máis espacio
e perfumes que o enchan

Ou, cecais,
O espacio está dentro de min,
Con seiva toda dos antergos,
e os países todos
é as humidades todas das augas fondas...
Pero agora son esta hora presente,
esta leira antiga,
este prado pequeno,
verde territorio fechado de salgueiros

III

Recupero a paisaxe:

o cadro de grisalla de humidades de fondo,
sobor dela os azuis,
o violeta lonxano con cortinas de choiva
e un manto de carqueixas:
o añil todo estendido entre o verde dos montes,
puntiños amarelos de chorimas e xestas,
os lombos dos penedos imitando ás ondaxes,
agochados casares nas brétemas cincentas

Este é un país de auga,
unha enorme acuarela de manchóns esluídos
nun papel enrugado;
é un país de horizontes
no que as nubes se apousan para ciscar as bágoas
que choran as estrelas
I, entón, chove a cotío
e os hidróxenos deixan unha pel esvarante
no corpo da paisaxe,
un blanquecino mofo no tronco dos carballos
e un continuo salouco no corazón das fragas
E si expremes os peitos tamén soan a chuvia
coma os foles das gaitas...

223

IV

Como unha parábola do infinito
a casa dos avós estaba soa ollando o cordal,
onde os deuses primitivos trazaran signos de pedra
e rotas megalíticas...
Tamén as lexións romanas pasaran por alí
enfiando camiños e desfiando inxeles corazóns,
alí o cristián chantara cruces
e cecais o mouro deixara o eco de Alá...

Pero só o espacio permanece,
o silencio do monte e as queiroas,
a raia do horizonte que bica o ceu,
¡i eu!
a enxergar a toxeira e as lúas que devalan
e o paso calmo das estacións

Alí, agora, mentras esculco o enigma
mergúllome nas horas que fuxen,
sosteño a casa para que perviva,
mundo testigo do que fun,
do que foron os antergos
que agora alimentan o Camposanto

Eiquí estou arromedando á eternidade,
eiquí, como as herbas, como as hedras
que non deixan de medrar:
canle do antigo sangue dos devanceiros,
memoria desfeita nos séculos
que agora ecoa en milleiros de linguas pequeniñas
polos regatiños do monte
e, como eles, sabe o que non di
e o que di leva un selo.

Eiquí –alegoría do ser–
ollo a mañá, o sol morno
que docemente quenta,
sinto nos ósos a humidade desta terra de auga,
apalpo os liquens ancestrais,
máis vellos que o mundo,
máis vellos que toda forma viva
e véxome no centro do arcano
sin máis misión que ollar,
ou cecais que cantar,
para que o malvís exista,
para que o piorno, o sabugo,
a abrótega, a xesta...
poidan ser nomeados;
para que a rela, a carqueixa, a silva...
poidan ser nomeadas;
para que o ameneiro, o carballo, o sanguiño...
poidan ser nomeados.
Para que poidan ser nomeados o cerne i o sámago:
aquele que pervive
e todo o que se vai

Sempre enxerga a noite,
 furaba na inmensa chaira de galaxias
 e o abraio purraba por min,
 aberto i engaiolante,
 feríame as meniñas
 e deixábame no peito unha delicada dor,
 un sabor a ozono e a bágoas
 Besbellaba verbas miúdas para defenderme da inmensidade,
 mais a inmensidade entraba por tódalas fendas,
 polas táboas da solaina,
 polas regañas das fiestras
 que non acadaban a deter o paso do vento,
 o salaio do cordal e dos codesos
 que cantaban aquela cantiga antigamente deprendida

Só o berce nai protexía contra tanto espacio
 e o pan da boa avoa alimentábame
 sín que eu soubese do milagre,
 comíao como comía o medo dos anoiteceres húmidos.

“Saber é relembra”

Pero Platón aínda non existía para min
 e a miña xeografía remataba no mar de Mármara
 ou nas terras boreais ¡tan ignotas!
 onde a Raíña das Neves gobernaba pazos conxelados
 e adubiábase con nenos brancos e xertos.
 Tampouco escoitara a Mozart,
 Pero a Raíña das Neves xa tiña estrañas semellanzas
 coa Raíña da Noite.
 E a noite tamén tiña, coma elas, ollos duros e fríos.

Nunca estivera alí –xa o dixen–
 onde Dimitri Karamazov tripaba restrebas nevadas,
 mais os seus laios pertencíanme.

E non sabía eu que tiña no corazón
 unha vara de abelaira para medir a profundidade,
 que tiña un abismo tan grande como o ceo,
 que o meu corpo novo levaba a memoria das edades,
 o ADN do espacio dos códigos antigos.

A ollada de Picasso

(Na homenaxe da AELG o 25 de abril de 1991)

Málaga, A Coruña, Barcelona, París, catro cidades definitivas na vida de Picasso. De tres tense falado moito; da Coruña, menos. Pero eses catro anos coruñeses (dende os 10 aos 14 anos), por ser a etapa do paso da nenez á adolescencia, tiveron que ser importantísimos para o pintor: primeira visión do mundo nórdico e das súas luces grisallentas; primeiro amor, na nena Ángeles Méndez; primeiras experiencias plásticas importantes e primeira exposición, aos 13 anos, na que amosa unha madurez insólita para a súa idade.

Cecais, cando marcha da Coruña, levaba xa na alma aquela estética –que eu gustaría chamar de *luscofuscus*– que lle descubría unha realidade complexa, de planos entreverados e perspectivas múltiples; tamén aquela visión anticánónica, feramente expresionista, primitiva. O descubrimento da escultura negra, do que tanto se ten parolado coma xénese das *Señoritas de Avignon*, pode que non fose máis que a billa que abriu a fontana que xa lle abrollaba dentro.

226

Alí bulía aquel mundo, entre bárbaro e estilizado, aquela dualidade apolíneo-dionisíaca que nace do asoiro mítico entre a luz e as tebras. Picasso, por paixón, por temperamento, por reflexión, sabía moito deste lexendario combate.

Na cidade herculina, ao pé da torre onde Hércules vencera ao xigante Xerión e lle encetara a testa, o neno Picasso empezou a comprender o lado escuro e mísero da vida e os seus primeiros temas amosan inclinación pola piedade e un entendimento precoz da dor.

Logo viría a vida dura de París, a experiencia dunha bohemia miserenta, os desditados que atopaba a oito pola rúa; a ollada de Picasso era implable: gravaba intensamente canto vía. Deste xeito, converteríase, non só no retratista do home do seu tempo, senón aínda máis no creador dunha verdadeira antroploxía plástica. Fixo auténticas *radiografías morais*, ou, por mellor dicir, desvelou as *múltiples máscaras* do home contemporáneo: facianas riseiras, tristeiras, doentes, anoxadas, choronas, ledas, sufrintes, rexoubantes, amorosas, odiosas... Cando lle preguntaron si os seus persoaxes semellaban aos que camiñaban

polas rúas, respostou: “*Pode que aínda non, pero xa se semellarán*”. I engadiu que tamén os seres humanos pintados por Goya comezaron a asemellarse aos das rúas, despois que el os pintou.

O que viña a decir Picasso é que el pintaba ao *home interior* e, polo tanto tamén, *a realidade interior*.

Para desvelar esa humanidade e esa realidade interna, a forma ten que ser sometida a unha *matemática da ollada*, a unha sistemática deformación, para recompola logo segundo os cánones da *visión profunda*, única que busca atinar co nó das cousas.

A ollada de Picasso é *psicolóxica, simultánea e atemporal*; con ela homes e natureza amósanlle as súas *faces inéditas*, os seus intrínquilis e relacións ocultas, os seus labirintos, pasadizos e pesadelos. Pero, ante todo, desvélanlle as *misteriosas conexións* que se dan entre os *obxectos* e o *espacio*. O espacio non é máis algo no que se apousa un obxecto ou que lle serve de fondo, senón algo que se interacciona con el, que actúa con el, que crea campos magnéticos e configura e conforma; poderíamos dicir que é como unha especie de *cuarta dimensión* que de ningún xeito pode atoparse nas leis da perspectiva tridimensional.

227

Pensamos que Picasso non só facía pintura senón auténtica cabalística visual, porque procuraba as xeometrías e cifras que enguedellan e entrambelican os seres, co cal a realidade experimentada viría dar un xigantesco *puzzle* ou rompecabezas que xamais se remata de compor e do que cada cadro eran anacos.

Decatouse de que todo xeito de representación non é máis que *outra ilusión*, un engadido da ollada, un *xogo de eidola* e de imaxes superpostas a esas outras imaxes ou eidolas que nos entran polo ollo e de cuxa ficticia substancia da que xa falara abondo Platón.

Hai unha realidade aparental e outra agochada. Entre as fendas da primeira, percurou a segunda; xa polos medios do cubismo, do expresionismo ou do simbolismo. Tomemos, como exemplo, a representación do mítico Minotauro (o propio pintor) que só pode ser domeado pola man inocente dunha nena (¿aquela que ficou perdida na infancia da Coruña?).

O meu poema e estas verbas só queren ser unha pequena aportación para ilustrar esa ollada lúcida, desenganada e aberta: é dicir, *picassiana*.

A poética da ollada

A Picasso, con pombas e vento, cen anos despois de chegar á Coruña

Abril, 1991

228

Abril trouxo con lilas aquel soño augacente,
púxolle á luz do Sur o Norte airado:
bretemosas mañás, pombas e vento
e unha raíña nena saudosenta.
Descubriulle que o mundo ten *adentros*
e ten covas fondísimas
e rúas que se alongan no gris
e se enguedellan
e que hai mares ferísimos
e raias nas que se perde o tino
e fan terteres a rentes de tombar os home todos;
e invisibles buracos que foradan
lombos, peitos, costelas, faces, ollos...
e azuis mentireiros e furneiras
polas que escoan formas coma engado;
e que hai faros finais e sereas
tan grandes coma montes e mulleres
e tamén que hai mulleres apousadas
no remate do mundo pra sostelo...

E sentiu que o Nordés afía chuvias
para esgazar olladas e raiolas
e que tripa as pradeiras espaciais
para tronзалas en anacos todas
i esmiuzar o vértigo en cachenos.

Pois que ten medo o vento das esquinas,
dos pasaxeiros fríos, baleirados,
que con pasos solemnes, rituais,
espellean no azouge as enfonduras
e van para ningures, aló embaixo,
dacabalo das fouces que os encetan.

Alí se vía o neno: alí encadrado,
cos ollos a frangullas nos cristais

daquel novo espellismo fronteirizo
que de alén se achegaba ás galerías.

¿En que mundo me atopo?
¿Que é este mundo no que arrualla o mar
e o Nordés zoa coma un tritón enorme,
unha balea de brazos toleiróns e abaneados?
¡Ese vento outra vez, arrodando
 xirovagando
 abrindo
 escagallando

os infinitos todos
en chumbo calofrío azul abraio

por lenzos do futuro!

A remuíños viñan os sinais polas rotas do Orzán,
chiscaban ollos no luscofusco foscas perspectivas;
acoitelados,
ríos de sombras do mañán pasaban
coma si xamais foran ou serían:
copas guitarras gatos Minotauros galos xornais xerras violines
uvas coitelos cans mazáns fenestras
naipes paisaxes sillas arlequines nenos fruteiros
rostros caliveras nais pipas mostros homes e mulleres
bicos apertas touros e toureiros mesas cabalos panos partituras
músicos berros

229

¡e o pintor pintando!

Non ten remate o mundo, non é craro,
non é como o miramos ou nos pintan
¡Tanto mundo non colle en ningún cadro!
Ten adentros e aforas, viravoltas,
remuíños, recunchos, labirintos
e dimensións extrañas nunca olladas
E argallaban os ollos interiores daquel Picasso neno:
¡HAI QUE INVENTAR O MUNDO!
¡HAI QUE INVENTAR O MUNDO QUE NON VEMOS!